

SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ a jeho dopad do oblasti edukace

Fórum vzdělávání – škola pro všechny

Mgr. Jan Kudry, Ph. D., Bc. Iveta Millerová

Prezentace / akce se koná v rámci projektu "Inkluzivní a kvalitní vzdělávání v územích se sociálně vyloučenými lokalitami,, č. CZ.02.3.62/0.0/0.0/15_001/0000586

www.socialni-zaclenovani.cz

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MŠMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Příběh Aranka – věk 0 – 3 let

Místo narození: Severní Čechy - Starý Most – území kde probíhala těžba uhlí, dům z 50 let cihlová zástavba. Aranka se narodila v ulici Okružní 7, která byla obydlena převážně romskou komunitou, byl to cihlový dům, velmi starý, oprýskaný... na první pohled budil dojem „**Domu smutku**“, ale uvnitř domu bylo veselí, tzv. zněla hudba, smích dětí, pokřikování dětí, stejně tak okřikování dětí dospělými apod., jak už to v romských rodinách bývá...😊

Popis bytu: Aranka spolu se svými osmi sourozenci a rodiči obývala tři pokojový byt (Obývací pokoj, dětský pokoj a kuchyň, součástí bytu byla předsíň, sociální zařízení a koupelna. V bytě byly vysoké stropy, pro Aranku až strašidelné, které byly běžné u zastaralých domů z 50 let. Místnosti byly velmi studené a vlhké a plné plísně, tedy z dnešního pohledu hygienicky závadné. Jednalo se o byt čtvrté kategorie. V celém domě byl pouze přívod studené vody, bez ústředního topení. V bytě se topilo uhlím nebo dřevem.

Kde se myla: Vzhledem k tomu, že místnosti byly poměrně velkých rozměrů a bylo nad lidské síly všechny dostatečně vytopit, byla veškerá činnost, vzájemného sdílení a dění celé rodiny jako např. koupání, žehlení, praní, vaření, psaní domácích úkolů, řešení každodenních problémů, soustředěna v kuchyni.

Příběh Aranka – 0 – 3 let

Aranka spolu s mladšími sourozenci spala v kuchyni a starší sourozenci v pokoji, rodiče se snažili tyto dvě místnosti v rámci svých možností dostatečně vytopit. **Aranka stejně jako její sourozenci, nikdy vlastní postel neměla, to co jediné vlastnila až do 18 let byl polštář).**

Věk rodičů: matka – 25 let, maminka neuměla číst ani psát, otec – 29 let, pracoval jako popelář, přivydělával si jako hudebník.

Kolikátým dítětem Aranka byla: 7 dítětem

Kolik času Arance rodiče věnovali: maminka se starala o celý chod domácnosti a výchovu všech dětí – výchova byla zaměřena na povinné domácí práce, úklid, dohled a péče nad mladšími sourozenci. Dodržování romských tradic – úcta k rodičům, sourozencům, širší rodině, pohřeb, narození dítěte – křtiny, svatba, romský jazyk, hudba, hádky a s tím spojené odpouštění, tolerance vzájemného soužití ve vztahu k sourozencům – vzájemně si pomáhat.

Otec: zajišťoval příjem do rodiny, podílel se na výchově všech dětí, rozhodoval v zásadních situacích ve výchově, chodu rodiny, rodinném rozpočtu, komunikoval s úřady, školou apod. Byl přirozenou autoritou rodiny.

Příběh Aranka – 0 – 3 let

Jaké problémy se v rodině řešily: povinné platby

- nájemné, energie, nárazové dluhy (náklady spojené s výkonem trestu členů rodiny, úmrtí, křtiny, svatby, Vánoce)
- každodenní zajištění jídla,
- zajištění dřeva a uhlí, a to po celé roční období vzhledem k tomu, že místnosti byly celoročně studené, zvlhlé a stěny pokryty plísní,
- pravidelné malování místnosti a odstraňování plísní, které způsobovaly chronické onemocnění všech dětí,
- oblečení pro děti.

Jakým způsobem se bude život Aranky vyvíjet. Má šanci v životě uspět?

- Myslíte si, že Aranka žila v SVL?
- Jak se asi Aranka v tomto prostředí cítila?
- Co by Arance pomohlo, aby v životě uspěla?

Žila Aranka v sociálně vyloučené lokalitě?

Sociální vyloučení

proces (stav), v jehož rámci je jedinci, skupině jedinců či komunitě výrazně znesnadňován či zcela zamezován přístup ke zdrojům, pozicím a příležitostem, které umožňují zapojení do sociálních, ekonomických a politických aktivit majoritní společnosti.

Znaky sociálního vyloučení a Arančin Život:

- **prostorové vyloučení** – ANO – Aranka sice žila v domě, resp. ulici, kde bydleli jen Romové.
- **Symbolické vyloučení spojené se stigmatizací jedinců či skupin** – ANO – Aranka patřila a patří k romské minoritě,
- **Nízká míra vzdělanosti a ztížená možnost tuto nevýhodu překonat** – ANO – Arančiny rodiče přišli ze Slovenska, vzdělávání ovlivňoval sociální statut rodičů, jiný jazyk, celkové romské prostředí,
- **Ztížený přístup k legálním formám výdělečné činnosti, závislostí na sociálních dávkách a s tím spojenou materiální chudobou** – NE – v době před rokem 1989 museli dělat všichni. Proto si Romové často tuto dobu chválí.

- **Rizikový životní styl, špatné hygienické poměry a s nimi související horší zdravotní stav** – ANO – Aranka se narodila a vyrůstala ve velmi nevyhovujícím prostředí.
- **Životní strategie orientovaná pouze na přítomnost** – ANO – Arančina rodina nijak nešetřila, nemyslela na „zadní kolečka“, neměla prakticky ani z čeho šetřit.
- **Uzavřený ekonomický systém vyznačující se častým zastavováním majetku a půjčováním peněz na vysoký úrok** – ANO i NE – v té době neexistovaly nebankovní instituce. Půjčování bylo problematictější.
- **Větší potenciál výskytu sociálně patologických jevů** (např. alkoholismu, narkomanie či gamblerství) a kriminality – ANO i NE. V době dětství Aranka znala užívání alkoholu, ale narkomanie či gamblerství nebylo.
- **Snížení sociokulturní kompetence** (např. jazyková bariéra, nezkušenost či neznalost vlastních práv a povinností) – ANO – Arančina matka byla negramotná. Ona sama se od útlého dětství setkávala téměř výhradně jen s romštinou. Dokonce i jejich pes znal povely pouze v romštině.

Uvedené (případně jiné možné) projevy sociálního vyloučení se vyskytují v různých situacích v rozdílné míře. O sociálním vyloučení je možné hovořit i tehdy, vyskytují-li se jen některé z nich.

Byla Aranka a její rodina ohrožena sociálním vyloučením?

Ohrožené skupiny:

- Dlouhodobě, opakovaně nezaměstnané osoby
- Nedostatečně vzdělané osoby
- Zdravotně handicapovaní
- Osamělí senioři
- Imigranti
- **Příslušníci menšin – ANO – Aranka patřila do rodiny romské.**
- Závislé osoby
- Lidé, kteří se ocitli v těžké životní situaci, nedokážou si sami pomoci apod.

Proč Aranka žila v sociálně vyloučené lokalitě?

Sociálně vyloučené lokality vznikají především v důsledku:

- „přirozeného“ sestěhování se chudých jedinců do lokalit s cenově dostupnějším bydlením,
- **vytlačování chudých (romských) rodin z lukrativních bytů a přidělování náhradního bydlení v lokalitách s často vysokým podílem romského obyvatelstva – ANO – Arančině rodině byl jednoduše Národním výborem přidělen byt 4. kategorie v domě plném Romů.**
- řízeného sestěhování dlužníků a neplatičů nájemného nebo obecně lidí považovaných za „nepřizpůsobivé“ či „problémové“ do ubytoven či holobytů.

Naplňoval Arančin život indikátory sociálního vyloučení:

Indikátory sociálního vyloučení pro určení lokalit ohrožených sociálním vyloučením (Howarth, 1999):

- **větší počet přelidněných bytů** – ANO – v jednom bytě žilo celkem 11 lidí.
- **Menší míra dobrovolných aktivit** – NE – v té době nepředmětné.
- **Horší zdravotní stav populace** – ANO – a to především z důvodu nevhodného bydlení.
- **Nižší střední délka života** – ANO – je to známý fakt.
- **Nízké vzdělání obyvatel** – ANO – Arančina matka byla negramotná, otec pouze ZŠ. V rodině, ani širší, nikdo nevzdělaný.
- **Vyšší podíl obyvatel bez bankovních účtů (specificky stavebního spoření)** – ANO i NE- v té době bezpředmětné, ale vkladní knížku také Arančina rodina neměla :o).
- **Vyšší podíl přečinů a trestných činů (přepadení, loupeží apod.)** – neznáme data.

Aranka ve věku 3 – 6 let

Jaký byl typický Arančin den : když chtěla spát mohla spát, chtěla jíst mohla jíst, chtěla si hrát mohla si hrát – nedirektivní výchova.

Jakým jazykem mluvila: romským.

S kým si hrála: se sourozenci a s dětmi z ulice, které také mluvily romsky.

S čím si hrála: se svým psem, dětským míčem, švihadlem, panenkami, poslouchala rádio a často zpívala a opakovala melodie z rádia, sledovala pohádky v TV.

Kde si hrála: doma, před domem, u příbuzných na návštěvě.

Jak to bylo s knížkami, hračkami, tužkami, papíry atd.: knihy, pastelky, omalovánky - jen zřídka.

Co dělala, když si nehrála: pomoc v domácnosti, péče o mladší sourozence, důležitost rodinné sounáležitosti, již od dětství sdílení chudoby v rodině.

Zápis do školy – selhání. Aranka pediatrovi vůbec nerozuměla. Doporučení odborníků ve vzdělávacím systému – nástup do Zvláštní školy.

Arančina cesta – Arančin drom

- Které osoby jsou pro Aranku zásadní?
- Kdo ovlivňuje její vzdělanostní dráhu?
- Jak se projeví absence docházky do MŠ při zápisu do ZŠ?
- Nastoupí do ZŠ nebo ZVŠ?

Socializace a prostředí

Trpišovská (2006) „Lidské okolí ovlivňuje zkušenosti lidí, a tím i jejich vnímání, hodnoty a vlastnosti. Proto psychiku člověka nelze pochopit bez znalosti sociální struktury, v níž žije. Umístění ve společenské struktuře také determinuje, co jedinec přijme z kultury své společnosti.“

Nynější Arančin život – primární socializace

Profesor Helus (2007) definuje socializaci osobnosti jako „proces utváření a vývoje člověka působením sociálních vlivů a jeho vlastních aktivit, kterými na ně odpovídá: vyrovnává se s nimi, podléhá jim či je tvořivě zvládá.“

Z. Helus dále dodává, že „proces socializace není jen jednosměrným působením společnosti na jedince, nejde o pouhé přizpůsobování se, o přijímání požadavků dané společnosti, ale dochází ke vzájemnému působení a ovlivňování, k interakci mezi jedincem a společností, ve které žije. V rámci socializace se formuje celá osobnost, utváří se samotná podstata člověka, a to v průběhu celého života, **zvláště výrazně pak v období dětství**. Zážitky a zkušenosti, které se vytvářejí v raných vztazích dítěte, získané v prvním období jeho života, jsou neobyčejně důležité, jelikož tvoří jakýsi zkušenostní základ, na který pak navazují další nové zkušenosti.

Socializovala se tedy Aranka v kontextu kultury chudoby?

Problematika sociálně vyloučených lokalit je často spojována s „nepřizpůsobivými obyvateli“ nejčastěji romského etnika. Sociální vyloučení však není problémem pouze romským, natož českým. Sociálně exkludované lokality se nacházejí v různých částech světa, a to i v těch, kde Romové nežijí. Např. ve Spojených státech amerických patří mezi sociálně vyloučené jedince někteří Portorikánci, Afroameričané, Mexičané.

Kultura chudoby není pouze záležitostí strádání a neuspořádanosti, tedy stavem nedostatku něčeho

(!) je to kultura v tradičním antropologickém pojetí, tedy taková, která poskytuje lidským bytostem návod na život, připravený soubor řešení problémů, a plní tedy významnou adaptivní funkci.

Ať se vyskytuje kdekoli, vykazují jeho představitelé pozoruhodnou podobnost v rodinných strukturách, v mezilidských vztazích, zvycích, v hodnotovém systému a v orientaci v čase.

Jakmile kultura chudoby jednou vznikne, má sklony neustále se reprodukovat.

Děti narozené ve slumu (v prostředí sociálního vyloučení) obvykle do věku šesti či sedmi let vstřebají základní postoje a hodnoty své subkultury. Proto nejsou psychologicky připraveny plně využít měnící se podmínky nebo zlepšující se možnosti, které se mohou během jejich života objevit.

Aranka jde do ZŠ

Rodina se z Mostu stěhuje do sídliště Chanov

Příběh: škola 1. stupeň

Zásah tatínka – souhlas, aby Aranka nastoupila do Zvláštní školy nepodepsal, tvrdil, že Aranka v česky mluvícím prostředí ZŠ zvládne.

Nástup do 1. třídy ZŠ segregované – otec Arance den před nástupem do první třídy nakázal; nemluvit romsky, nezlobit, dávat pozor, protože s domácími úkoly ti nikdo nepomůže maminka neumí číst a psát, takže chyby nebude schopna opravit, a starší sourozenci mají spoustu svých povinností vč. povinností školních.

Učitel - 1. bílá autorita - jiný vzhled – barva pleti, barva očí, pihy , jiná vůně, jiný tón hlasu, cizí slovní zásoba .... **Reakce Aranky** „Jé, jak to?“ ....Aranka objevila Ameriku 😊

Reakce paní učitelky: „přirozený úsměv“ – můžeš se na pihy podívat z blízka, sáhnout, přivonět, jiný tón hlasu mám z domova, slovní zásoba? – to vás naučím proto jste ve škole... dotek pro Aranku, znamená „bezpečí“.....důvěru.....vnímání z domova

Aranka jde do ZŠ

- **Arančiny první zážitky a prožitky ze školního prostředí přeneseny do domácího prostředí – školní budova, třída – barevná, teplo, svačinka, vzhled paní učitelky, vůně, doteky.....rodina se utvrzuje, že Aranka je v bezpečí, paní učitelka si získala Aranky důvěru – potažmo důvěru rodiny.**
- **Neznalost jazyka, dohánění předškolních dovedností** – logopedická péče pro děti, které nezvládaly českou výslovnost, prvních několik měsíců věnováno více předškolním dovednostem než učivu první třídy (jako prevence raného selhání).
- **První** - vnímání pomocí smyslů - co vidím, slyším, nahmatám, cítím, co tam jím.
- **Druhé** - režim, pravidla, VZTAH a jazyk (neporozumění - musím začít na úrovni jazyka, kterou má dítě).
- **Třetí** - postup od konkrétních věcí, co znám, k abstraktnějším pojmům a učení se.
- **Příprava na to, jak vypadá "svět bílých,,** - ZŠ, kterou navštěvovala Aranka, byla nastavena jenom na I. Stupeň. Přejít na II. Stupeň znamenal přípravu a adaptaci do běžné ZŠ mimo segregovanou lokalitu, kde Aranka vyrůstala.

Arančina příprava na přechod z I. Stupně na II. Stupeň ZŠ mimo lokalitu kde žila

Identifikace a porovnání jinakosti „česká společnost x romská společnost – původ, jazyk, kultura, mentalita, zvyky, zájmy, uplatnění ve společnosti – vše přizpůsobeno na úroveň zralosti žáků I. stupně – forma otevřeného dialogu – učitel x žák, kladen důraz na pochopení rozdílnosti, adaptace do nového prostředí.

Srovnatelné známkování jako na běžných ZŠ - paní učitelka v Chanově kladla důraz na známkování svých žáků, které bylo srovnatelné s běžnými ZŠ v rámci města Mostu. Kladla důraz na srovnatelný prospěch, který by mohl být ještě větším propadem v novém prostředí, resp. aby Aranka a její spolužáci nebyli v tomto směru zaskočení, a aby se nedomnívali, že jim nový učitel křivdí.

Příprava na možné zhoršení prospěchu – nové prostředí, odlišní spolužáci, vyšší nároky na školní výuku, přísnější známkování apod.

Příprava jak si najít kamaráda rámci nového školního prostředí – společné zájmy, sport, hudba, tanec, poskytnout pomoc....

Arančina cesta – Arančin drom

- Kdo především ovlivňuje Arančin život?
- S jakými autoritami se Aranka setkává?
- Co Aranka očekává od světa “bílých”?

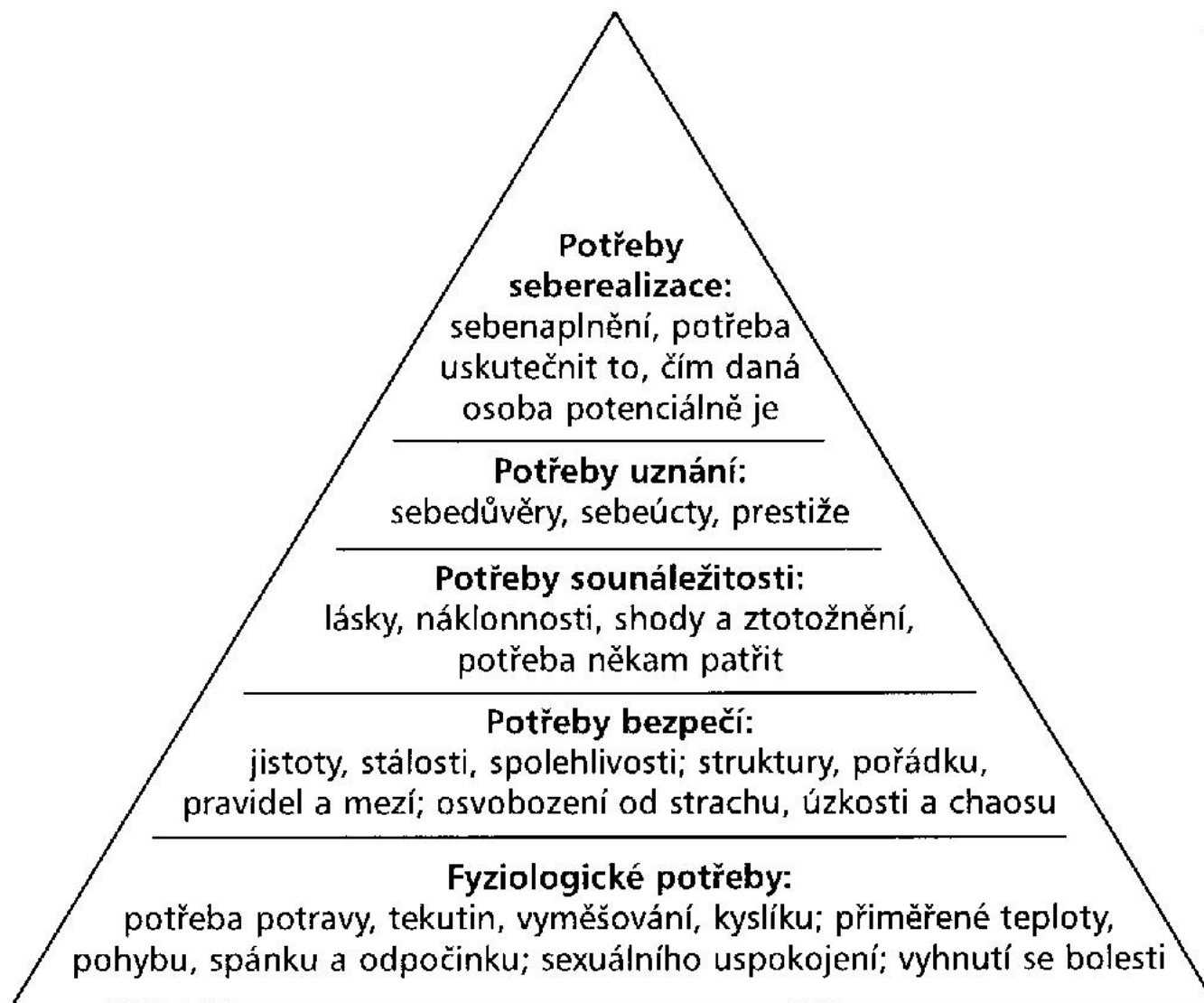
Škola jako prostředek sekundární socializace

- Kikušová (2001) „cílem školy je maximální rozvíjení celistvosti osobnosti dítěte jako svobodné bytosti se zaměřením na rozvoj identity, autonomie, osobních kompetencí a zodpovědnosti tak, aby jedinec prostřednictvím vlastního sebeuplatnění aktivně participoval na rozvoji lokální, národní a nadnárodní komunity. Z dítěte se má stát flexibilní, myslící bytost se schopností rozhodovat se, řešit problémy v souladu s kulturními hodnotami společnosti a s vysokou úrovní rozvoje psychických procesů (na maximální úrovni vzhledem k potencialitě dítěte).
- Langová a Heřmanová (2007) dodávají: „Školní socializace však souvisí i se souborem kulturního kapitálu, který se dotýká vnímání, myšlení, hodnocení a vkusu určité sociální vrstvy.“

Socializace a Maslowova hierarchie potřeb

- A. Maslow (např. in Nakonečný, 1997) **rozlišuje několik úrovní potřeb a současně vychází z předpokladu, že nejprve musí být uspokojeny potřeby, které jsou umístěny v hierarchii níže, teprve poté se jedinec zaměřuje na naplňování a rozvoj vyšších potřeb.**
- *Fyziologické potřeby, potřebě bezpečí, potřeba náležitosti.* Tyto tři potřeby jsou považovány za základní a bez jejich uspokojování se dostatečně nerozvíjí vyšší potřeby, kterými jsou *potřeba být akceptován* a *potřeba seberozvoje*.
- Potřeba být akceptován je také spojována se sociálním statusem, který je obvykle u sociálně znevýhodněných osob nízký. Tedy u jedinců žijících v sociálně vyloučených lokalitách může docházet k tomu, že u nich nejsou naplňovány potřeby, které jsou základní a stojí na samotném dně hierarchie potřeb.

Nutno podotknout, že v sociálně vyloučených lokalitách žije převážná část Romů. Lze se tedy domnívat, že zvýšením sociálního statusu romské rodiny (zaměstnanost, dobrá lékařská péče, dostatek finančních prostředků k nákupu potravin, kvalitní bydlení) bude mít za následek to, že se budou členové rodiny moci v hierarchii zaměřovat na vyšší stupně potřeb. Problémem stále zůstává, že výše uvedené atributy lepšího sociálního statusu jsou často spojeny s vyšším vzděláním, čímž se opět dostáváme na počátek problému a uzavřeného kruhu perspektivní orientace u Romů. Dalším úskalým je xenofobie a anticiganizmus, který se v českém prostředí stále projevuje, a to ve velké míře i v případě zaměstnávání.

Arančina cesta – přechod na II. stupeň běžné ZŠ

Příběh: škola 2. stupeň

- **Přechod na běžnou ZŠ** : na Aranku v novém školním prostředí nikdo nečeká, nikdo jí se spolužáky neseznámil, nepředstavil třídu, nikdo ji neusadil do lavice. Aranka se posadila do poslední lavice ač přes vyšší spolužáky nevidí na tabuli, učitelé to neřeší..... jediné co je zajímá je docházka dítěte,.
- Spolužáci se jí posmívají, hanlivě nadávají, odtahují, shazují školní pomůcky z lavice, rozlévají pití atd.
- **Prospěch**: u Aranky dochází k rapidnímu zhoršení prospěchu, látce mnohdy nerozumí, neodvážá se zeptat, aby nebyla terčem posměšků apod. Ve škole se jí nelíbí.....
- **Reakce rodiny**: neúspěch prožívají s Arankou.
- Útočiště našla u spolužáků, kteří ve škole zažívají neúspěch, mají nálepku „outsaidrů“ .

Tělocvik a házená jako zdroje úspěchu a prostředek kontaktu s ostatními

Prolomení ledovců: Při TV si ředitel školy a trenér TJ Šmeral Most všimne Aranky – velmi zdatná v míčových hrách, správné zvládnutí a pochopení pravidel v oblasti mezinárodní házené. Aranku pobídne, zda-li nechce hrát házenou závodně a reprezentovat školu. Arance se nabídka líbí, ředitel Aranku představí všem spolužákům jako nového členu a reprezentanta školy v házené. Aranka zažívá úspěch, získává kamarády nejen ve školním prostředí.

Důležitost školy v přírodě: upevnění vztahů ve třídě, pomoc spolužáků při přípravě domácích úkolů, pomoc a vysvětlení předmětů, kde Aranka selhává, příprava na písemné práce – Arančin prospěch se díky pomoci spolužáků zlepšuje.

Rozsazení "blbců" mezi chytřejší: zrušilo izolaci, Aranka je součástí skupiny

Křivda učitele – písemná práce, reakce třídy

Přijímací zkoušky na SŠ: prodavačka nebo učení.... doporučení třídního učitele, stanovisko tatínka.

Arančina cesta – Arančin drom

- Nastoupila Aranka na učební, nebo maturitní obor?
- Kdo nyní ovlivňuje Arančin život?
- Jakou roli hraje rodina?

Jak by Arance mohl pomoci místní akční plán vzdělávání?

- **Problematika přechodu z MŠ na ZŠ:** sdílení informací mezi školami/učiteli/rodinou, včasná diagnostika a péče pro děti předškolního věku, aby se předešlo problémům při nástupu do školy.
- **Budování “záchranné sítě”:** propojení školy, neziskových organizací a zájmového vzdělávání, sociálních terénních služeb, OSPOD - způsob, jak zajistit dostatečné množství preventivních opatření a zachytných sítí pro raná stadia potíží, vše opět založené na včasné sdílení informací.
- **Práce s dětmi se speciálními vzdělávacími potřebami v rámci běžné ZŠ:** Arančina paní učitelka postupovala podle toho, čemu teď říkáme inkluzivní škola. Stačila jí na to intuice, schopnost navázat vztah se žáky a ochota věnovat se jejich individuálním potřebám. **A určitě taková není zdaleka sama.**

Arančin život – Arančin Dživipen

- Jak si myslíte, že Aranka žije dnes?
- Dostudovala obor?
- Prosadila se a je prospěšná společnosti?

Děkujeme za pozornost

Prezentaci zpracovali:

Mgr. Jan Kudry, Ph.D., expert KAP

Tel.: +420 724 557 591, email.: kudry.jan@vlada.cz

Mgr. Hana Krejsová, expert MAP

Tel.: + 420 724 826 037, email.: krejsova.hana@vlada.cz

Bc. Iveta Millerová, expert MAP

Tel.: + 420 720 950 057, email.: millerova.iveta@vlada.cz

A co na to Iveta Millerová?

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MŠMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY